

A térítés kérdése a belföldi és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben

A könyvtárközi együttműködés számos területe – az osztott katalogizálástól a gyarapítási együttműködésen keresztül a szakmai képzésig – a kölcsönös előnyökre épül. A könyvtárközi kölcsönzésben – jóllehet itt is kísért a mindenki számára egyformán előnyös megítélés – voltaképpen minden kérés teljesítése az egyik félnek előnyt, a másinak bizonyos hátrányt, önkorlátozást jelent.

A könyvtári szolgáltatások térítése kérdésében gyakorta egymással élesen ellentétes, nemritkán indulatos érvelések hallhatók. De tény, ami tény: sok országban sok szolgáltatásért, így a könyvtárközi kölcsönzésért (szerencsésebb lenne áttérni a szélesebb fogalmi tartalmú *dokumentumszolgáltatás* kifejezés használatára!) is térítést kérnek.

Az *IFLA Office for International Lending* 1989–1990-ben két fontos elemzést végzett, melynek adatai jól hasznosíthatók a tárgyalt téma szempontjából. Az előbbi egy átfogó európai felmérés volt az UNESCO megbízásából, a másik a nemzetközi dokumentumszolgáltatásban szerepet játszó központok adattárát kívánta megalapozni. (Lásd: *G. Cornish: Interlending and document supply in Europe, 1990; M. Barwick: A guide to centres of international lending and copying. 4th ed., 1990.*)

A nemzetközi áttekintésből érdemes először az angliai adatokat megismerni. A könyvtárakat megkérdezték, kérik-e térítést, s ha igen: átalánydíjat-e, vagy tényleges ráfordítás szerint, továbbá hogyan járnak el az eredeti szolgáltatáskor, másolatadáskor, illetve mikrodokumentummal történő teljesítéskor. 52 megkérdezett könyvtárból 17 egyáltalán nem kér térítést. (A könyvtár típusok sorában a legkevésbé térítéspártiak a felsőoktatásiak, a díjazás formáját tekintve pedig leginkább az átalánydíj dívik.) Az angol könyvtárak a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben hajlamosak a tényleges ráfordítások megtérítésére. Egy angol törvény szerint tilos dokumentummásolatot ingyenesen szolgáltatni (az 1988-as szerzői jogi törvény szerint), ezért az eddig ingyenesen másoló könyvtárak mai gyakorlatuk felülvizsgálatára kényszerülnek.

Az *UNESCO-felmérés* (amelyet a European Foundation for Library Co-operation kérésére folytattak le) 1990 elején fejeződött be, éppen a lényeges politikai-gazdasági változásokat hozó hónapokban, s már ekkor igen változatos körkép alakult ki. A válaszolók többsége azt jelezte, hogy a belföldi kölcsönzésért nem kér térítést, de az egyes országokban egyaránt előfordul ingyenes és térítéses gyakorlat is; a kisebbség a belföldi szolgáltatásért is kér a megrendelőtől térítést. Érdekes módon a nemzetközi kölcsönzésben

kevesebb a térítést kérő országok száma. Ennek oka lehet mind az UAP-szemlélet (minden ország szolgáltatassa másnak saját dokumentumait), de az is, hogy kis bevételért sokat kellene dolgozni. Össze-európai átlagot számítva a könyvtárak 51%-a kér térítést a belföldről, és 53%-a a külföldről érkező megrendelés esetén.

Érdekes megvizsgálni azon országok könyvtárainak hozzáállását, amelyek többet adnak, mint kapnak. Ilyenek például a (volt) Szovjetunió, az Egyesült Államok, Kanada vagy Ausztrália. A (volt) szovjet könyvtárak esetében szembeűnő, hogy nagy arányban szolgáltatottak egyéb, főként angol nyelven megjelent irodalmat. A korábbi ingyenes szolgáltatás most drámai változáson megy keresztül: a külföldről érkezett igényeket térítésért elégitik ki, s ennek következtében a kelet-európai igények száma jelentősen csökkenni fog.

Az *Egyesült Államokban* minden könyvtár egyedi döntésétől függ a térítés, a törzstelenes törvény nem is engedne egységes megoldást.

Kanadában a könyvtárközi kölcsönzési szabályzat a díjmentességet javasolja, de minden könyvtár szabadon dönt ebben a kérdésben. A Kongresszusi Könyvtár az eredeti dokumentum kölcsönzésekor nem kér térítést, másolatszolgáltatás esetén pedig csak bizonyos terjedelem fölött. A kanadai Nemzeti Könyvtár kölcsönzéskor szintén nem kér, de a másolatokat térítésért adja.

Ausztráliában a dokumentumszolgáltatásnak meghatározott árjegyzékei vannak, a térítés a könyvtáros egyesület által árusított, speciálisan erre a célra szolgáló utalvánnyal történik, s a szolgáltató könyvtár eldöntheti, melyik árjegyzék szerint igényli a fizetést. Ezzel együtt minden második teljesítés díjtalan, s a térítéses esetek közel negyötödénél használják az egyesületi „vouchert”.

A föld más országaiban általános tendencia, hogy a másolatokért térítést kérnek, míg az eredeti kölcsönzésért jóval ritkábban.

A világban évente becslésszerűen mintegy 25 millió dokumentumszolgáltatási ügylet zajlik, miközben természetesen az igénylő könyvtárak száma lényegesen nagyobb, mint a teljesítőké. Mondhatni elenyésző az olyan professzionális szolgáltatók száma, mint amire a legjobb példa a BLDSC.

A viszonylag nem nagy szolgáltatási mennyiség, ami általánosan jellemző, nem okvetlenül igényli a térítés bevezetését. A térítés ellen szólhat olyan érv is, hogy itt egy par excellence kulturális ellátásról van szó (nem beszélve arról, hogy sok ország könyvtárai képtelenek pénzbeli ellenszolgáltatást adni). Számos helyen az is ellenerőt fejt ki, hogy a könyvtár fenntartója

minden bevételt elvon intézményétől. Általánosságban ugyanakkor elmondható, hogy a helyzet és a mentalitás is igen gyorsan változik. A térítés bevezetése sok helyütt nem kerülhető el, viszont a szakma nem hunyhatja be a szemét az előtt a probléma előtt, hogy ezáltal fokozódni fog a gazdagok és szegények közti különbség, s az utóbbiaknak még kevesebb esélyük marad a gátló körülmények felszámolására.

/CORNISH, G.: Charging for interlibrary loan nationally and internationally. = Interlending and Document Supply, 20. köt. 3. sz. 1992. p. 102–107./

(Sonnevend Péter)

Létezett-e Mihajlov?

A szerző – bármily meghökkentő legyen is első pillantásra vállalkozása – azt vizsgálja, vajon valóban létezett-e *A. I. Mihajlov (M)*, a legendás szovjet információs szakember, akinek neve évtizedeken át szerepelt a nemzetközi konferenciák programján.

Módszere egyszerű volt: a közelmúltban lezajlott nemzetközi rendezvényeken meginterjúvált 43 általa ismert olyan személyiséget, akik valószínűleg találkoztak M-mel, s további 24-et, akiket az előbbi csoportból legalább ketten ajánlottak, mint olyanokat, akik személyesen ismerhették M-et.

Mind a 67-en többször is részt vettek nemzetközi konferenciákon, melyek napirendjén M. is szerepelt. Közülük azonban csak 21-en látták M-et, vagy találkoztak vele. Viszont 62-en számoltak be arról, hogy M. előadását valaki más olvasta fel.

A 21 személy közül, akik M-mel kapcsolatba kerültek, 17-en látták őt előadást tartani, s 9-en ténylegesen találkoztak is vele. 8-an mondták, hogy ez több mint egyszer előfordult velük. M. fizikai személyét azonban igen eltérően írták le. Abban ugyan mind megegyeztek, hogy M. férfi, előrehaladott korú, fehér hajú, és a közepesnél magasabb termetű, de 10-en erősen kopaszodónak, 6-an dús hajúnak látták, 5-en pedig nem voltak bizonyosak. Hasonlóképpen 9-en azt mondták, bajuszos, 7-en azt, hogy bajusztalan, és 5-en bizonytalanok voltak.

A válaszokból két kép bontakozik ki: egy kopaszodó, bajuszos, és egy borotvált arcú, dús hajú férfi. Még érdekesebb, hogy a bizonytalankodóknak az a feszélyező érzésük volt, hogy más-más személy lett M-ként bemutatva az egyik és a másik konferencián.

A 9 személy, aki ténylegesen találkozott M-mel, egybehangzóan állította, nem volt olyan alkalom, hogy ne lettek volna még legalább hárman jelen a beszélgetésnél. Közülük hárman azt mondták, a beszélgetés felszínes volt, hatan pedig, akik érdemi ügyek szóba kerüléséről számoltak be, azt állították, ha ilyen kér-

dést intéztek M-hez, valaki más válaszolt. Vagyis: nem találkoztak olyasvalakivel, akit M-nek mutattak be, és érdemi kérdésre válaszolt volna.

Összefoglalva: vagy két személy szerepelt M-ként, s ha igen, egyikük szélhámós volt, vagy – s ez a valószínűbb – M. nem létezett, s mindenki, akit M-ként mutattak be, szélhámós volt.

A fentieket ismertette a szerző hét, az USA-ban állandó jelleggel vagy időlegesen tartózkodó orosz információs szakemberrel. Öten azt mondták, hogy valójában nincs tudomásuk M. létének bizonyítékáról. Ketten azonban magabiztosan állították, hogy M. igenis létezett, s ők személyesen is jól ismerték. E kettő azonban vissza kívánt térni Oroszországba, s egyikük kopasz bajuszosnak, másikuk borotváltnak és dús hajúnak írta le M-et.

M. valószínűleg sohasem létezett, vagy ha mégis, gyakorlatilag minden nyilvános szereplés alkalmából valaki más lépett fel helyette. Ennek indokai egyelőre ismeretlenek. Talán az M-nek tulajdonított publikációk elemzése deríthet fényt rájuk.*

/KOENIG, M. E. D.: Brief communication. On the existence of Mikhailov. = Journal of the American Society for Information Science, 44. köt. 10. sz. 1993. p. 588–589./

(Papp István)

* M. professzor úgy látszik legendás alakká magasztosul, hogy megérdemelten-e, arról bizonyára megoszlanak a vélemények. Az ismertett kutatási eredményhez azzal a szerény adalékkal kívánok hozzájárulni, hogy azok közé tartozom, akik többször látták őt, sőt beszéltek vele, több fényképet is készítettem róla – saját kezűleg (még megvanak). Akiről én beszéllek, kopaszodó, ősz hajú úriember volt. Egy balatoni konferencia kapcsán még együtt is pecáztunk. (Igaz, az egyetlen pontyot, amit vacsorára – mint közös zsákmányt – feltálaltak, végül is én fogtam.) – A főszerk.